

گفتمان مهدویت و انتظار موعود

سمیه فتاحی^۱

چکیده

بحث مهدویت یک بحث ریشه دار در فرهنگ اسلامی است. آموزه های مهدویت یکی از آموزه های بلند اعتقادی می باشد، حساسیت این بحث در تمام فرقه ها وجود دارد. مهدویت یک مسئله مشترک بین شیعه و سنی می باشد در حالی که بیشترین عقاید را قبول دارند. این آموزه یکی از اصیل ترین آموزه هاست که از بدو تولد پیامبر (ص) بوده و همه ائمه راجب آن بحث کردند شیعیان اصل حاکمیت الهی و انتصاب، عصمت و ولایت را ارکان اصلی گفتمان خود می شمارند و راهبرد آنان برای تحقق این گفتمان نهضت انتظار فرج و زمینه سازی برای ظهور مهدی موعود می باشد.

کلید واژه: مهدی (عج)، موعود، گفتمان، انتظار، فرج، آخر الزمان.

^۱. سطح ۲ _ مدرسه علمیه امام خمینی (ره) کرمانشاه

مشهور متکلمان و اندیشمندان اسلامی اصول دین و مذهب را توحید، نبوت، عدل، امامت و معاد می دانند، شیعیان براساس آموزه های قرآنی بر این باورند که نبوت به وسیله امامت و ولایت تداوم دارد و خداوند متعال هدایت بشر را مهمل و بدون امام و هادی نمی گذارد. نص صریح سیره عملی رسول خدا (ص) اعم از قول و فعل و تقریر بر انتصاب دوازده جانشین و امام معصوم پس از خود دلالت دارد و هر یک از این امامان نیز به صراحت امام پس از خود را به نیابت از پیامبر اعظم (ص) معرفی کرده اند.

آخرین وصی پیامبر (ص) و دوازدهمین امام معصوم از دیده ها غایب گردید تا به حکمت الهی به تدبیر امور عالم بپردازد و با ظهور خود جهان را پر از عدل و داد نماید. بدیهی است در عصر غیبت و حتی پیش از آن نیز به واسطه صراحت آموزه های اسلامی بر ظهور آن حضرت مدعیان دروغینی اظهار وجود کرده و از بین رفتند و با فرقه ها و مذاهب مختلف بعضاً رهبران خویش را موعود نامیده اند اما هیچ یک راه بجایی نبرده اند. با این توصیف در این نوشتار درصدد پاسخ گویی به این سوالات هستیم که گفتمان مهدویت چیست؟ مهدی موعود (عج) کیست؟ منظور از انتظار فرج چیست؟ و مباحثی از این قبیل که در چند قسمت مورد بحث و بررسی قرار می گیرند.

بر همگان واضح است که نتیجه آفرینش جهان و انسان و ثمره برانگیختن تمامی انبیاء الهی در چهار امر خلاصه می شود:

1. اشراق نور معرفت و عبودیت خداوند بر جهانیان.

2. احیای زمین به حیات علم و ایمان.

3. حکومت حق و زوال باطل.

4. قیام عموم مردم به قسط و عدل.

بدیهی است که فرصت تحقق تمام و کمال این امور تا کنون نصیب هیچ کس نگردیده لکن وعده الهی حق و

تحقق پذیرفتن است و این وعده بدست منجی آخر الزمان مهدی موعود (عج) به وقوع می پیوندد.

1. مفهوم و ماهیت گفتمان

مفهوم گفتمان همانند اغلب مفاهیم نظری و اجتماعی و فرهنگی دارای تعاریف و معانی متکثر و متعدد است، گفتمان پدیده‌ای است چند وجهی و چند معنایی، کثرت وجود و تکثر معنایی آن موجب پیچیدگی و ابهام در دریافت و القای صحیح معنای آن و فهم دقیق نقش، جایگاه و کار ویژه‌ها و الزامات آن شده است. گفتمان در تمامی رشته‌ها و عرصه‌ها از جمله علوم انسانی و جامعه‌شناختی، نظریه فرهنگی، معارف دین‌شناختی، فلسفه، سیاست، روان‌شناسی، زیبایی‌شناسی، تاریخ، اقتصاد، حقوق و بسیاری از رشته‌های دیگر کاربرد دارد و روز به روز بر ابعاد و فراوانی استعمال آن افزوده می‌شود.

سابقه گفتمان به قرن 14 م و در معانی گفتگو، محاوره، گفتار باز می‌گردد. فرهنگ انگلیسی آکسفورد (20 جلدی) تعاریف کاربردی مفهوم گفتمان را اینگونه برشمرده است:

- 1) مسیر رو به پیش، جریان رونده، رود یا تعالی زمان، حوادث و اعمال غیره.
- 2) عمل یا فعل مربوط به درک کردن و فهمیدن، که طی آن از مقدمات به نتایج می‌رسد، معانی دیگر آن تعقل، اندیشه، استدلال، قوه تعقل، عقل و عقلانیت، فرآیند تعقل.
- 3) ارتباط اندیشه از طریق کلام، تبادل یا تعامل زبانی، گفتگو، صحبت.
- 4) قوه یا ملکه صحبت کردن، مذاکره و مشورت، گفتگو.
- 5) روایت، داستان، نقل داستان، یا قصه‌روایی، سرگذشت.

(6) شروع و تفسیر گفتاری یا نوشتاری یک موضوع، پرداختن به موضوعی به صورت شفاهی یا کتبی که طی آن موضوع مذکور، به طور مفصل مورد بررسی قرار بگیرد.

(7) مرافقه و مذاکره آشنا، حرفی برای گفتن داشتن، آشنایی، صمیمیت، آشنایی با یک موضوع، بحث و جدل.

(8) ترکیب، مجموعه.

(9) تحلیل گفتمانی: تحلیل هایی که با استفاده از روش تحلیل ساختار متون یا گفتار ها یا کلام های طولانی تر

از یک جکله بدست می آید که هم محتوا و وفحوی زبانی آن ها و هم زمینه و بافت اجتماعی آن ها را مورد بررسی قرار می دهد.

(10) معانی گفتمان در وجه فعلیه اعم از فعل لازم یا متعدی.

در وجه فعل متعدی از طریق صحبت و مذاکره کسی را در حالت یا وضعیتی قرار دادن است؛ (دایان مک دانل /

مقدمه ای بر نظریه های گفتمان / ترجمه حسینعلی نودری / صفحه 10).

گفتمان کلیت سامان دهی شده بزرگتر از جمله است که مفاهیم درون آن به شکل مشخص با هم مفصل بندی (مرتبط) شده اند. گفتمان از نظریه های سوسور در زبان شناسی ریشه دارد اما در دیرینه شناسی فوکو با معرفت شناسی پیوند یافت. فوکو در تبار شناسی به جستجوی رابطه قدرت – دانش و پیوند گفتمان ها و قدرت بر آمد.

لاکلا و موف ضمن استفاده از مفهوم فوکویی قدرت و نظریه زبان شناسی سوسور و بسا ساختار گرایی دریداو با نقد سنت مارکسیستی، این نظریه را در حوزه علوم سیاسی بسط دادند، بدین ترتیب گفتمان در نزد این دو اندیشمند با سیاست و اجتماع پیوند خورد. نورمن فر کلاف نیز با تحلیل زبان شناسانه متون و بررسی رابطه آن ها با واقعیت و قدرت، توانست گرایشی بینابین در نظریه های گفتمان ایجاد کند.

پدیده جهانی شدن در دوران معاصر به گفتمان رایج در جهان تبدیل شده است، این پدیده ریشه طولانی در مغرب زمین دارد، در تاریخ بشر همواره اراده امپراطوری ها و ابر قدرت ها تشکیل یک حکومت جهانی بوده است هرچند در عمل به توفیق کامل دست نیافتند لکن این آرزو نسل به نسل منتقل گردیده و اینک در صدد حاکم ساختن یک ایده سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظام واحدی از روابط سلسله مراتبی در روابط بین الملل هستند در واقع جهان به سوی وحدت در حاکمیت حرکت می کند.

ادیان بزرگ الهی نیز هر یک داعیه رسالت جهانی داشته و هنوز هم برای تحقق این آرمان جهان شمول در تلاش و تکاپو هستند و رقابت های مهار گسیخته عصر کنونی از چنین فرآیندی حکایت می کند. بدیهی است یکی از مهم ترین ایده های پیشتاز در جهان گرایی، تشکیل حکومت و حاکمیت واحد جهانی همان ایده موعود گرایی و منجی گرایی است که نسخه واقعی و حقیقی آن در فرهنگ تشیع وجود دارد بنابراین جهانی سازی به معنای آمریکایی سازی جهان و تحمیل الگو های جعلی و سلطه گرانه و منفعت طلبانه استثمار گران غربی یک نسخه جعلی است و در صدد انحراف افکار عمومی جهان از موعود واقعی هستند، در واقع بدل سازی می کنند غافل از آن که اراده الهی فرعون ها را نابود و حق را غالب می سازد از این رو شیعیان مدعیان واقعی جهانی شدن هستند و استراتژی و راهبردشان فرهنگ انتظار و گفتمان مهدویت است.

6. آفت ها و آسیب های گفتمان مهدوی

طبیعی است که پیروان این گفتمان به مانند پیروان هر مکتب و گفتمان دیگر دچار آسیب ها و آفت هایی می گردند، این آفت ها را می بایست در افکار و رفتار پیروان و منتظران دید و اصل گفتمان را از وجود آن ها پالایش نمود.

(1) تفسیر به رأی و ارائه دیدگاه ها و تفاسیر شخصی به جای آموزه های دین.

(2) زمان ناشناس و مخاطب ناشناس در عصر تهاجم روانی و رسان یو سلطه اینترنتی دشمنان.

- (3) معرفت و معرفی ناقص موعود از زاویه خاب و افسانه.
- (4) استفاده ابزار از این گفتمان به جای شناخت و عشق عمیق.
- (5) پرداختن به مسائل فرعی و شکلی که تأثیری در باور و اعتقاد ندارد.
- (6) برداشت ها و قرائت های نادرست و انحرافی.
- (7) بی صبری و شتاب زدگی و بریدن منتظران.
- (8) تعیین وقت و زمان ظهور بر خلافت نصوص دینی.
- (9) ادعای نیابت و وکالت به ناحق.
- (10) ملاقات ها و ارتباط های خیالی و رویایی.
- (11) پیروی نکردن یا ضعف تبعیت از نواب عام.
- (12) ترویج برخی احادیث ضعیف و اختلافی.

نتیجه گیری

گفتمان مهدویت کارآمدترین و پر نشاط ترین گفتمان است، بخش عمده ای از هراس غرب که آرامش روانی را از سردمداران نظام سلطه گرفته همین آرمان ظهور است، این نگرانی غرب یادآور نگرانی فرعون از ظهور موسی می باشد. مهدی آخرین ذخیره الهی برای نجات بشر است، اعتقاد به مهدویت مستلزم فرهنگ انتظار است و انتظار به انسان ها امید، تحرک، نشاط و آینده پژوهی می دهد، اعتقاد به منجی و موعود مورد اتفاق ادیان و مذاهب است گویی که این آرمان در فطرت بشر نهفته است لکن همانند بسیاری از استعداد ها و آرمان ها دریافتن مصداق آن به خطا می روند.

مهدی موعود به اذن الهی ابتدا در غیبت صغری و سپس در غیبت کبری قرار گرفتند علت غیبت کبری را چند چیز بر شمرده اند:

- 1) اجرای سنت های پیامبران که گاهی از امت خود غایب می شده اند.
- 2) ترس از جان امام به واسطه تعقیب دستگاه خلافت عباسی.
- 3) استخراج ذخیره های الهی یعنی مومنان از صلب پدران و اتمام نعمت بر کافران.
- 4) آزمایش و امتحان مردم و غربال شدن آن ها در عصر های مختلف.

5) افشا کردن اسرار توسط برخی شیعیان که موجب دستگیری یا شهادت امامان می شوند. در غیبت از اسرار بدین معنی که غیبت اسراری دارد که خارج از حوزه درک و فهم بشر است و تنها خدا می داند؛ (کمال الدین/ ترجمه کمره ای/ جلد 2/ صفحه 159 و 256-235/ اصول کافی/ جلد 2/ صفحه 195).

منابع

1. بحار الانوار/ جلد 51/ صفحه 360، 113، 152.
2. خواجه نصیر الدین طوسی/ کشف المرادفی شرح تجرید الاعتقاد/ صفحه 403.
3. دایان مک دائل/ مقدمه ای بر نظریه های گفتمان/ ترجمه حسینعلی نوذری/ صفحه 10.
4. درخشه، جلال/ گفتمان سیاسی شیعه در ایران معاصر/ صفحه 30 – 13.
5. رضوان، علی اصغر/ موعود شناسی/ صفحه 85.
6. شفیعی سروستانی، اسماعیل/ استراتژی انتظار/ جلد 1 و 2/ صفحه 70 – 37.
7. طبرسی نوری، میرزا حسن/ نجم الثاقب/ صفحه 208.
8. علامه حلی/ شرح باب حادی عشر/ صفحه 137.
9. قمی، شیخ عباس/ تتمه المتهی/ ترجمه صادق حسن زاده/ صفحه 476.
10. کشف المراد/ پیشین/ صفحه 185 – 184.
11. کرمانی، شیخ عباس/ موعود امم/ نگرشی بر حضرت مهدی (عج)/ صفحه 222.
12. کمال الدین/ جلد 6/ صفحه 431.

13. کمال الدین / ترجمه ی کمره ای / جلد 2 / صفحه 256 – 235 و 159 / اصول کافی / جلد 2 / صفحه 195.

14. منوچهری، عباس / رهیافت و روش در علوم سیاسی / صفحه 104.

15. مطهری، مرتضی / امامت و رهبری / صفحه 58 – 47 و 186.

16. محمدی اشتیاردی، محمد / حضرت مهدی فروغ تابان ولایت / صفحه 142 – 128.